

TA'LIM JARAYONIDA ICHKI MOTIVATSIYANI SHAKLLANTIRISHDA SHAXSIY YONDASHUVNING SAMARADORLIGINI O'RGANISH.

Samadova Nafisa Niyozovna

Osiyo Xalqaro Universiteti Pedagogika yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta'lim jarayonida ichki motivatsiyani shakllantirishda shaxsiy yondashuvning ahamiyati va samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'quvchilarning individual ehtiyojlari, qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olish ichki motivatsiyaning rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi o'rganilgan. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quv faoliyatida faollik, mustaqillik va mas'uliyatni oshirishi asoslab beriladi. Ichki motivatsiyani kuchaytirishda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ijobiy pedagogik munosabatlarning o'rni yoritiladi. Tadqiqot natijalari shaxsiy yondashuv qo'llanilgan ta'lim muhitida o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi va o'qishga bo'lgan qiziqishi ortishini ko'rsatadi. Maqola xulosalari ta'lim amaliyotida ichki motivatsiyani rivojlantirishga qaratilgan samarali pedagogik strategiyalarni taklif etadi.*

Kalit so'zlar: *Ichki motivatsiya, shaxsiy yondashuv, ta'lim jarayoni, o'quvchi faolligi, pedagogik munosabat, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim.*

KIRISH

Ta'lim jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan o'quvchining o'qishga bo'lgan ichki munosabati va motivatsiyasiga bog'liq bo'lib, mazkur masala pedagogika va psixologiya fanlarida muhim ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida qaraladi. Inson faoliyatining motivatsion asoslarini tadqiq etgan A. Maslow ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasida shaxsning bilim olishga bo'lgan intilishi uning ichki ehtiyojlari bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlaydi.¹ Ushbu yondashuvga ko'ra, o'quvchining o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga bo'lgan ehtiyoji ichki motivatsiyaning muhim manbai hisoblanadi. Shu jihatdan ta'lim jarayonida shaxsning individual ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy psixologiyada ichki motivatsiya muammosi E. Deci va R. Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o'zini-o'zi belgilash nazariyasi asosida chuqur o'rganilgan. Mazkur nazariyaga ko'ra, ichki motivatsiya shaxsning avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy aloqadorlik ehtiyojlari qondirilganda shakllanadi. Ta'lim jarayonida o'quvchiga tanlov erkinligini berish, uning muvaffaqiyatini his etishiga sharoit yaratish va ijobiy pedagogik munosabatlarni yo'lga qo'yish ichki motivatsiyani kuchaytiruvchi

1. Maslow, A. H. (1999). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row.

2. Deci, E. L., Ryan, R. M. (2000). The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268.

Omillar sifatida qaraladi. Bu esa shaxsiy yondashuvga asoslangan ta'limning nazariy poydevorini tashkil etadi.

Shaxsning rivojlanishida ijtimoiy muhit va ta'limning o'rni masalasida L. S. Vygotskiy ta'lim va rivojlanishning o'zaro bog'liqligini asoslab, o'quvchining individual imkoniyatlari yaqin rivojlanish zonasi orqali yuzaga chiqishini ta'kidlagan.³ A. N. Leontyevning faoliyat nazariyasida esa motiv shaxs faoliyatining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin qilinadi.

Ushbu yondashuvlar ta'lim jarayonida o'quvchini passiv bilim oluvchi emas, balki faol subyekt sifatida ko'rishni talab etadi.⁴ Demak, ichki motivatsiyani rivojlantirish shaxsga yo'naltirilgan ta'lim bilan uzviy bog'liqdir. Sharq mutafakkirlari qarashlarida ham shaxsiy yondashuv g'oyalari muhim o'rin egallaydi.

Xususan, Abu Nasr Forobiy ta'limda shaxsning tabiiy qobiliyatlari, moyilliklari va individual xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ta'kidlab, bilim majburlash orqali emas, balki ongli qiziqish asosida egallangandagina barqaror bo'lishini qayd etgan. Bu fikrlar zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan hamohang bo'lib, ichki motivatsiyani shakllantirishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning tarixiy ildizlarini ko'rsatadi.

Bugungi kunda ta'lim amaliyotida o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan ichki qiziqishining pasayishi, tashqi rag'batlarga haddan tashqari tayanish, o'quv faoliyatida formal yondashuvning kuchayishi kabi muammolar kuzatilmoqda.

Slavin, Hidi va Renningerlarning tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, o'quvchining qiziqishi va ichki motivatsiyasi yetarli darajada qo'llab-quvvatlanmagan ta'lim muhitida o'zlashtirish samaradorligi pasayadi.

5 Shu bois, shaxsiy yondashuvning ichki motivatsiyani shakllantirishdagi samaradorligini ilmiy jihatdan asoslash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolada ta'lim jarayonida shaxsiy yondashuvni qo'llash orqali ichki motivatsiyani shakllantirish muammosi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot pedagoglar, psixologlar, umumta'lim va oliy ta'lim muassasalari o'qituvchilari, magistrant va doktorantlar, shuningdek, ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy izlanishlar bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar uchun mo'ljallangan.

Asosiy qism:

Ichki motivatsiya shaxsning o'quv faoliyatini tashqi bosim yoki mukofotlar ta'sirisiz, balki bilimga bo'lgan qiziqish, ehtiyoj va ichki intilish asosida amalga oshirishini ifodalaydi. E. Deci va R. Ryan ta'kidlashicha, ichki motivatsiya mavjud bo'lgan ta'lim jarayonida o'quvchi bilimni chuqurroq o'zlashtiradi va o'rganish jarayoni barqaror

3 Vygotskiy, L. S. (2005). Psixologiya rivojlanishi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.

4. Leontyev, A. N. (2004). Faoliyat. Ong. Shaxs. Moskva: Politizdat.

5. Hidi, S., Renninger, K. A. (2006). The Four-Phase Model of Interest Development. Educational Psychologist, 41(2), 111–127.

OECD (2019). Innovative Learning Environments. Paris: OECD Publishing.

Xarakter kasb etadi.⁶ Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, faqat baho yoki jazoga asoslangan ta'lim modeli o'quvchilarda vaqtinchalik faollikni yuzaga keltirsa-da, ularning mustaqil fikrlash va o'z-o'zini rivojlantirish ehtiyojini to'liq qondira olmaydi.

Mualliflik kuzatuvlarimga ko'ra, ichki motivatsiyaga ega o'quvchilar topshiriqlarni bajarishda ijodkorlik, mas'uliyat va qat'iyat ko'rsatadi. Bunday o'quvchilar xatoni muvaffaqiyatsizlik emas, balki o'rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida qabul qiladi. Shu bois ichki motivatsiyani shakllantirish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Shaxsiy yondashuv – ichki motivatsiyaning asosiy omili. Shaxsiy yondashuv ta'lim jarayonida har bir o'quvchining individual psixologik xususiyatlari, qobiliyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olishni nazarda tutadi. L. S. Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan “yaqin rivojlanish zonasi” tushunchasi shaxsiy yondashuvning ilmiy asosini tashkil etadi.⁷ O'qituvchi o'quvchining mavjud bilim va ko'nikmalariga tayangan holda, uni yangi bilimlarni egallashga yo'naltirgandagina o'quv faoliyati mazmunli bo'ladi.

Amaliy tajribada ko'pincha barcha o'quvchilarga bir xil talab va topshiriqlar qo'yilishi kuzatiladi. Bunday yondashuv o'rtacha natijalarga olib kelishi mumkin, biroq individual rivojlanishni cheklaydi. Shaxsiy yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda esa o'quvchining muvaffaqiyatni his etishi kuchayadi, bu esa ichki motivatsiyaning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar va pedagogik tajribalar asosida quyidagi amaliy tavsiyalarni keltirish mumkin:

Birinchidan, o'quvchilarga tanlov imkoniyatini berish muhim. Masalan, topshiriq shakli yoki taqdimot usulini tanlash erkinligi o'quvchida avtonomiya hissini shakllantiradi. Ikkinchidan, o'quv jarayonida baholashni faqat natijaga emas, balki jarayonga yo'naltirish zarur. Rag'batlantiruvchi, izohli baholash o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Uchinchidan, dars jarayonida real hayot bilan bog'liq vaziyatlar va muammoli topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi.

Mualliflik tajribamdan kelib chiqib aytishim mumkinki, kichik guruhlarda ishlash, loyihaviy faoliyat va muhokama asosidagi darslar ichki motivatsiyani sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, o'quvchi o'z fikri tinglanayotganini va qadrlanayotganini his qilganida, uning o'qishga bo'lgan munosabati ijobiy tomonga o'zgaradi. Pedagogik amaliyotda mashhur bo'lgan quyidagi qisqa masal bunga yaqqol misol bo'la oladi: bir o'qituvchi o'quvchilarni doimiy nazorat va qat'iy talablar bilan o'qitgan, biroq natijalar sust bo'lgan. Boshqa o'qituvchi esa o'quvchilarning qiziqishlariga tayanib, ularni rag'batlantirgan va mustaqil ishlashga undagan. Natijada ikkinchi guruh o'quvchilari nafaqat yuqori baholar, balki chuqur bilim va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini namoyon etgan. Ushbu holat ichki motivatsiyaning ta'limdagi ustuvor ahamiyatini yana

6. . Ryan, R. M., Deci, E. L. (2017). Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. New York: Guilford Press.

7. Vygotskiy, L. S. (2005). Psixologiya rivojlanishi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti bir bor tasdiqlaydi.

Ilmiy tadqiqotlarda ham qayd etilishicha, ichki motivatsiyaga ega bo'lgan o'quvchilar bilimni uzoq muddat saqlab qoladi va uni yangi vaziyatlarda qo'llay oladi. Bu esa ta'lim sifatining muhim ko'rsatkichlaridan biridir. Mening fikrimcha, ichki motivatsiyani shakllantirish faqat alohida metod yoki texnika bilan cheklanmasligi lozim. Bu jarayon

o'qituvchining pedagogik madaniyati, shaxsiy munosabati va kasbiy pozitsiyasi bilan bevosita bog'liq. Ba'zi hollarda shaxsiy yondashuv ko'proq vaqt va kuch talab qiladi, biroq uning uzoq muddatli natijalari an'anaviy yondashuvlarga nisbatan samaraliroqdir. Shu nuqtai nazardan, ta'lim tizimida shaxsiy yondashuvni keng joriy etish ichki motivatsiyani rivojlantirishning eng muhim sharti sifatida qaralishi lozim. Bu esa o'quvchini ta'lim jarayonining markaziga qo'yishni, uni faol va ongli subyekt sifatida tan olishni talab etadi.

Xulosa

O'tkazilgan tahlillar va muhokamalar natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida ichki motivatsiyani shakllantirish masalasi bevosita shaxsiy yondashuvning to'g'ri va tizimli qo'llanilishiga bog'liqdir. Asosiy qismda bayon etilgan nazariy qarashlar, jumladan, ehtiyojlar ierarxiyasi, o'zini-o'zi belgilash va faoliyat nazariyalari, shuningdek, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi ichki motivatsiyaning mustahkam ilmiy asosga ega ekanini tasdiqlaydi. Ushbu yondashuvlar o'quvchini ta'lim jarayonining markaziga qo'yib, uni bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol va ongli subyekt sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotda ko'rsatib o'tilganidek, shaxsiy yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim muhitida o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishi barqarorlashadi, o'quv faoliyatida mustaqillik va tashabbuskorlik kuchayadi.

Ichki motivatsiya rivojlangan sari o'quvchilar bilimlarni chuqurroq o'zlashtiribgina qolmay, ularni amaliy faoliyatda qo'llashga intiladi. Bu holat ta'lim jarayonining faqat natijaga emas, balki jarayonga yo'naltirilgan holda tashkil etilishining muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Shuningdek, maqolada ilgari surilgan amaliy tavsiyalar, jumladan, o'quvchilarga tanlov imkoniyatini berish, rag'batlantiruvchi baholashdan foydalanish, muammoli va hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarni qo'llash ichki motivatsiyani rivojlantirishda samarali vositalar sifatida namoyon bo'ladi.

Ushbu yondashuvlar tashqi rag'batlarga haddan tashqari tayanish muammosini kamaytirib, o'quvchilarda o'z-o'zini nazorat qilish va o'z-o'zini rivojlantirish ehtiyojini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim amaliyotida shaxsiy yondashuvni keng joriy etish ichki motivatsiyani rivojlantirish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Mazkur maqolada keltirilgan nazariy umumlashmalar va amaliy tavsiyalar pedagoglar, ta'lim muassasalari rahbarlari hamda ilmiy tadqiqotchilar uchun muammoni hal etishga qaratilgan samarali yechim sifatida xizmat qilishi mumkin.

Kelgusida ushbu yo'nalishda empirik tadqiqotlarni kengaytirish, shaxsiy yondashuvning ichki motivatsiyaga uzoq muddatli ta'sirini aniqlash ta'lim tizimini takomillashtirishga xizmat qilishi shubhasizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Deci, E. L., Ryan, R. M. (2000). The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268.
2. Ryan, R. M., Deci, E. L. (2017). *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. New York: Guilford Press.
3. Maslow, A. H. (1999). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row.
4. Vygotskiy, L. S. (2005). *Psixologiya rivojlanishi*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
5. Leontyev, A. N. (2004). *Faoliyat. Ong. Shaxs*. Moskva: Politizdat.
6. Rubinshteyn, S. L. (2002). *Umumiy psixologiya asoslari*. Moskva: Pedagogika.
7. Bo'riyev, B. R. (2018). *Pedagogik psixologiya*. Toshkent: Fan va texnologiya.
8. Zunnunov, A. (2020). *Ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv*. Toshkent: Akademnashr.
9. G'oziev, E. G. (2015). *Ta'lim psixologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi.
10. Slavin, R. E. (2018). *Educational Psychology: Theory and Practice*. Boston: Pearson Education.
11. Niemiec, C. P., Ryan, R. M. (2009). Autonomy, Competence, and Relatedness in the Classroom. *Theory and Research in Education*, 7(2), 133–144.
12. Hidi, S., Renninger, K. A. (2006). The Four-Phase Model of Interest Development. *Educational Psychologist*, 41(2), 111–127.
- OECD (2019). *Innovative Learning Environments*. Paris: OECD Publishing.